



LUND UNIVERSITY

'Lijkrevning', det är 'anatomi' på svenska : om Lars Roberg och hans poetiska anatomi

Weimarck, Torsten

Published in:
Artes

1991

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Weimarck, T. (1991). 'Lijkrevning', det är 'anatomi' på svenska : om Lars Roberg och hans poetiska anatomi. *Artes*, (2), 45-51.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

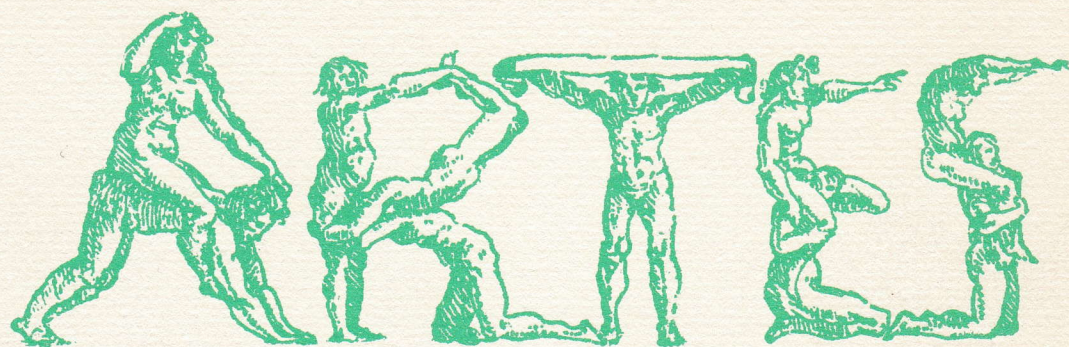
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00



2.1991

"LIJKREVNING", DET ÄR "ANATOMI" PÅ SVENSKA

Om Lars Roberg och hans poetiska anatomi

TORSTEN WEIMARCK

Den första tryckta boken som beskriver människokroppens anatomi på *svenska* är utgiven i Uppsala 1718 och författad av professorn i teoretisk och praktisk medicin, Lars Roberg. (Titelbladet återges på s. 47.)

Det är en ytterst originell, uttrycksfull och excentrisk bok, och den liknar i samtliga dessa avseenden sin författare.

Lars Roberg har varit föremål för de mest skiftande omdömen: alltifrån sådant som härstammar från akademiskt gräl och förtal, över uttalanden som Nils Roséns, Robergs elev, vilken menade att denne knappast kan ha menat allvar med sin deskriptiva anatomi på svenska. Däremot såg en annan av hans elever, Linné, i själva verket Roberg som sin främste lärare och beundrade honom förbehållslöst för hans "vidlöftiga läsning, myckna Eld och egna methode".

Ställer man samman några uttalanden om Roberg framstår han som en fängslande och alltigenom kufisk gestalt: "Liten och låghalt till växten", "qvick, ordhittig och munter, och ger-

na satirisk". "Han lefvde beständig ogift och hushållade strängt; han gick uselt klädd i en gammal brun kappa"; "med slarfvig råck och tomma magen och brydt sig slätt om ingen ting". Han "föraktade på ålderdomen alt utom penningar".

Anekdoten om hur Roberg en gång kom hem till ett par unga studenter för att ge dem råd i deras studier framstår som karaktéristisk i sin mångbottnade saklighet. Studenterna, berättar historien, hade just "slutat sin af fläsk och kål bestående middag", och alltmedan Roberg "i samtal med gossarne för dem utstakade den väg, de vid sina studier borde följa [. . .], så plockade han till sig och uppåt alla fläsksvålarne, som de kvarlemnade på sina tallrikar".

Efter hand framträder en bild med detaljer av ojämförlig konkretion av denne märklige man och hans frustande energiska framfart, där jämmerliga gnällanden korsas av blixtrande klarsyn. Roberg var full av fantastiska och kuriösa uppslag och fruktbara iakttagelser, och

vande läkare genom att hastigt öppna en likkista och förevisa honom ett skelett. Då pojken inte visade någon rädsla önskades han all lycka i sina kommande studier.

Som sjuttonåring i Wittenberg mötte han René Descartes' tänkande. Dennes moderna syn på människokroppen som en maskin, möjlig att i mekaniska termer både beskriva och reparera, fick stor betydelse för honom. Roberg skriver om Descartes' böcker: "Jag började älska dem", men tillfogar den karaktäristiska vändningen, att detta skedde "med ostadigt sinne".

Och Roberg var verkligen inte någon enögd mekanist — lika litet som Descartes hade varit det. Det finns en talande parallell hos Roberg till anekdoten om det fantasiatiggande uppdrag som Descartes en gång skall ha fått av drotningen Christina efter en föreläsning. Drotningen pekade på ett väggur och sa: "Monsieur Descartes, vill Ni vara vänlig se till att den där tinges-ten får avkomma!" Roberg skilde — väl liksom Descartes — för sin del klart mellan naturliga och konstgjorda maskiner: "hvilken urmakare, har nänsin kunnat göra sådana tvänne urer, at de bägge uren, sedan sins emellan förmått at göra det tridje? Dock si! sådana lefvande *Machiner* och Urverk gör Naturen alla dagar."

Det var Descartes' fruktbara kombination av teoretiska och praktiska metoder som blev vägledande för Roberg. "Arithmetik och Geometrie", det vill säga abstrakt räkande och praktiskt uppmätande, "hafva", skriver Roberg, "omväändt hela Allmogar ifrån barbari til cul-



Lars Roberg. *Oljemålning av Casten Rönnow. 1727.*

var var verkligen, som han själv skriver, styrd, "icke av förnuftet eller en bestämd plan utan en sinnets hänryckning som hänflyter jag vet icke varur".

Lars Roberg föddes 1664 i Stockholm och berättar i ett självbiografiskt utkast att han redan som elvaåring bestämdes för medicinska studier. Detta sedan hans far hovapotekaren hade låtit föra honom till medicinprofessorn Hoffve-nius och denne provat hans lämplighet som bli-

tur" — detta måste nu också ske i Uppsala!

Det som Roberg först och främst syftade på och som skulle bli hans viktigaste insats inom svenskt medicinalväsen var att efter kontinentala förebilder förena kirurgin, som bedrevs som ett hantverk av barberare och fältskärer, med den akademiska medicinen och anatomin, som då var nästan enbart teoretiska vetenskaper. 1708 grundade Roberg sitt *Nosocomium*, det som senare kom att kallas Akademiska sjukhuset i Uppsala, landets första klinik och undervisningssjukhus.

Till skillnad från detta hade man på hospitalen samlat både sjuka och sinnesslöa, fattiga och arbetslösa. På kliniken koncentrerade man sig däremot på kroppen och dess sjukdomar som något isolerat från övriga livs- och samhällssfärer. Den nya metoden bestod i att läkaren besökte patienterna vid sjuksängen (*klína* = säng) för att observera sjukdomarnas utseenden och utbredningar på de levande människorna — och där kunde läkarstuderandena undervisas direkt och praktiskt, i stället för att som tidigare undervisningsläkaren föreläste om sjukdomarna ur böcker, som studenterna skrev av.

Detta var Lars Robergs program. Det säger sig självt att något sådant inte kunde genomföras i en handvändning. Hans cartesianska syn på naturvetenskap och medicin var lika kontroversiell som hans ofta oborstade uppträdande, och bådadera väckte motstånd. Trots att arbetet med att bygga upp kliniken upptog honom under hela återstoden av hans långa liv — han dog först 1742, 86 år gammal — kom byggnaden

Profess. D:^r LAUR. ROBERG'S
**LIJKREVNINGSS
TAVLOR,**

déd ær

Tydelig Utreedning om een
MÄNNISKJE-CROPP
til dës förnæmre faste deelars
**Kjænninger, Om-égor
och Vérkan;**

éfter några utlândskas arbeten för detta här vid
jémvål nu i Svénscan anvijft
och til huusbehoov vid föreléfningarna,
méd Vederbörandes förlåv,
vålmeent uthgiven.

HORATIUS de Arte Poética.
ET NOVA FICTA q̄ NUPER HABEBUNT VERBA FIDEM, SI
GRÆCO FONTE CADANT, PARCE DETORTA.

Tryckt i Upsåla hos JOH. HENR. WERNER,
Kongl. Booktryckare, åhr 1718.

under hans livstid, som han själv skriver, knappast någonsin att likna annat än "een Stenhöög".

Inte oväntat motarbetades han kraftigt av kollegerna. Därtill kom att Sverige vid denna tid befann sig i djup kris, denna sönderfallande stormakt, på vars himmel många förskräckliga järtecken sades ha iakttagits, även inom vetenskaperna. De svåra missväxtåren 1708 och 1709 med ohygglig hungersnöd följdes därtill av två

DEN ANDRA TAVLAN.

om Avle-Lemmarna hos

Man och Kvinna.

VEREIS OFFENDI MORRI AUT IMRECILLI-
TATIS ARGUMENTUM EST. CICERO.

ANSENS AVEL-TYG eller FROD-
M LEMMAR, *quasi FRUGIFERA*. Des
tree Ställen: VEEK LIJVET, REES-
VÆRKE och ROESTET: Samansatte af
tree slags kjærl:

I. TILREEDANDE, *PRÆPARANTIA*, die ZU-
BEREITENDE-GEFÆSSE:

a SÆDES-ROEREN. SÆD. die SAAT. ο ΣΠΕ-
ΡΜΑ. *VASA SPERMATICA*. ΣΠΕΡΜΑ. Spar-
gere, Sprida. de TEEL-ADEREN. Ære (1)
GJÆL-PULS-GREENARNE tvænne, den
høgra något nedan fær, den venstra
något öfver Njur-molke-kjærlena boer-
jande. Dær Hjært-bloon utur stora Puls-
stammen enda igjennom neder til Gjællen
fahr. (2) GJÆL-A°DRE-GRENARNE,
færa bloon up ur Gjællen tilbakas in i
stora Grøep-ådran, Hælk-ådran. Desse ha-
va inemot Gjællen een synnerlig Trasle-
gång, *Corpus varicosum*, som RANKE-
STYCKET kallas, *Pampiniforme* & *Pyra-
midale*, das Vein-reben-förmige Vesen, das
Birn-förmige Vesen, KNOEKL. (3) Nå-
gra heel granna Kjænne-sinæren från
ottonde

16

TATE ARVUM Ovidio, *honestæ metaphora*. däreft
a. REMNAN: *FISSURA*. die RITSE. FOSSA.
POTTA. KÖTTET. MÆRKET. MULEN.
des OPSLAG eller RAND-STYCKEN.
LABIA DUO. die SCHAM-LAPPEN, övan
spitst tilslutne. BASTET. *FRÆNUM LABI-
ORUM*. *INFÉRIOR CUTIS* *LIGAMENTOSA*.
HA°LLET nedan-til. *PERINÆUM*, *pati-
um transversæ pollicis latitudinis, quod in primi-
paris rumpitur*. *INTERFEMINEUM*, TVÆR-
SLAGET. SPONGEN. BANDET. Hvad
Hærvæchft år. LUDDE. SMECK-RAGGE.
MONS VENERIS, VENE-KULLE.

β KLIJARN. *KÆITOPIS*. KVINNO-RÆRE.
PENIS Muliebr. KJØNE-SPÆNNE, *NYM-
PHA antiquis*, Vatt-Rå. *COLUMELLA* Hip-
pocrati. *KITTELAER* à *catulire*. Hær sina
tvænne Strång-stycken kallade des Styl-
tor. Hær sit lilla ållon med hinna lijk
een særhud betäckt. hær ock sina Draag,
doch ey gång-fære. Hjælper til at Avle-
kjænningen hos kvinnan lijvligare år,
och henne et så mörkt och blindt værk ty
mehr til sinnes går.

γ. MUNNINGEN. *ORIFICIUM*, Ingången
mit in fær mærket emellan bågge Cam-
marna, *ALÆ*, *CRISTÆ*, die *VASSER-LÆF-
TZEN*, hos pigor mehr skuten én hos mö-
drar. Kallas då KLOSTRET, *CLAUSU-
RA*. bestående i Mö-hinnan *TMEN*, som
draer

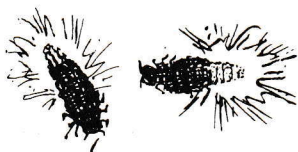
* *COTTS*, *COTTITO*. *Sacra Cotytia*, *Corys Sodalis*,
Castellan, de festis Græcor. p. 184.

pestår, där epidemierna spred sig "lika som
en wådelth". Bara i Stockholm dödade pesten
18 000 människor under mindre än fyra måna-
der 1711.

Den gamla naturvetenskapen hade i hög grad
byggd på läsning av de klassiska auktoriteterna,
följd av långdragna undersökningar, inte av de

faktiska objekten, utan av deras *namn* och ety-
mologiska härledningar. Roberg och cartesia-
nerna talade i stället för att man med egna ögon
skulle observera hur något förhöll sig i verklig-
heten, att man skulle analysera objektet genom
att kritiskt jämföra och dissekera det mot bak-
grund av tidigare författares iakttagelser och
resultat.

En illustrerad dagbok av Robergs hand från en resa till Väddö 1712 finns bevarad. Anteckningarna präglas av en nyfiken och levande observation. Bland annat berättas om hur Roberg och hans sällskap iakttog och samlade lysmaskar. Honorna var de som lyste starkast. Med Robergs egna ord: "Vid Östuna berg funno wij lysmaskar på stenarne på landsvägen, tvänne togo wij men de miste i pappersstruten först sit schen sedan och lifvet. Således ungefär se dij uth. Venus mest eld i skärten."



Med sin anatomi ville Lars Roberg åstadkomma en lärobok på svenska språket för att utbilda de handaskickliga kirurgerna i den anatomiska vetenskapen, som annars var förbehållen de akademiska medicinarna. Till sin klinik behövde Roberg folk med medicinsk kunskap i såväl huvud som hand. "Lijkrevning", det är anatomi på svenska och hans egenhändiga och målade översättning av ordet "anatomi" eller "dissektion". Titelbladets Horatiuscitat säger att språkliga nybildningar mycket väl kan accepteras om de bygger på grekiska källor (och används sparsamt!).

I själva verket uppvisar Roberg en enastående och obekymrad uppfinningsrikedom när det gällde att kläcka nya och djärva idéer till ord i en svensk anatomisk terminologi. Hans grundinställning var tveklöst den att alla medel var tillåtna, alla språk och språkarter användbara.

För varje kroppsdel radade han upp dess latinska och grekiska beteckningar, därefter de moderna språkens, inklusive svenska. — Finner han inga lämpliga ord i tillgängliga skriftspråk går han obehindrat över till talspråk och dialekter, jargong och huvudstadsslang; skulle han fortfarande inte vara nöjd slutar han ibland med att helt sonika hitta på nya, egna märgfulla ord.

Boken väckte på sin tid irritation och bestörtning i delar av den akademiska världen, bland annat just för talspråksvändningarna. De bevarade tjugotre exemplaren finns i sex olika varianter, som på olika sätt är korrigerade, exempelvis med tillrättavisande överklstringar. Detta gäller särskilt partierna av

DEN ANDRA TAVLAN.

om *Aule-Lemmarna hos*
Man och Kvinna

där en del ord blivit utbytta — men då gärna mot en hel skock nya, väl så "ordhittiga" och fantasifulla. — När han skriver att

Kvinnans BÖRDS-LEM är MODERLIJVET,
bestående af HEMEL-TING, SCHJÖTE,
KVEED, GJELLEN

följt av ytterligare uppräknningar, tillfogar han i en senare variant

. Desse naturens underfulla verketyg,
hafva i alla tungomåhls glossariis räkad ut före
at få månganda, ibland oförfynte tilnamn på
fig. Wij gå våre gemene här
dels för de Vrängas *, dels de Eenfal-
digas skul billigt förbi.

Tar man sig tid att verkligen läsa och följa några av dessa vindlande och svindlande rader i Robergs atlas och ordbok över den mänskliga geografien och som läsare låter de skrivna orden från en tidigare epok fyllas med den egna ljudande andedräkten, får man ett stycke konkret poesi av oväntad rikedom och lyskraft. Vet man bara om att kommateringarna är annorlunda och växlande, att lilla s inuti ett ord liknar ett f, att å, ä och ö kombineras på fritt sätt, och om man dessutom vid behov hoppar över latinska och grekiska ord, bereder läsningen inga större svårigheter. Ofta lägger sig orden rätt på tungan när de läses högt!

Jag tror dessutom inte att det är historiskt fel att läsa hans text som poesi, *också*. Det märkliga och fascinerande är att trots att Roberg naturligtvis lägger läkarens och anatomens aspekt till exempel på människans

AVEL-TYG eller FROD- LEMMAR

är hans ord för dessa kroppsdelar likväl präglade närmast av — ömsinhet. Här finns många gånger en vardaglig poesi, fjärran från det kalla öga som den distanserade läkarblicken annars ofta tycks vara behäftad med. När Roberg exempelvis skriver att testiklarna är

Til antahlet tvånne: til stor-
leck som Duv-ægg, færvarade i SKJOER-
TET

tycks han karakterisera, åtminstone för en modern läsare, flera nivåer samtidigt, liksom när han skriver att penis har

lit aflågne
ftälle långft neder vid Buken och Blygsl-
beenet.

Det finns i dag knappast några vettiga ord i skriftspråket för detta. "Testiklar" och "penis" är ju rena pincettspråket. Roberg har en hel uppsjö av fantasifulla förslag till beteckningar för den aspekt av människokroppen som i nutida svenskt skriftspråk har blivit till ett särskilt tekniskt-funktionellt territorium och tycks ha sitt namn hämtat från den kemiska industrin: "könsorganen".

De vackra "tavlor" som Lars Roberg målar upp i sin anatomi — trots titeln innehåller skriften inte en enda förklarande bild, utan det är fråga om verbala tablåer — är utförda på en rik och växlande sakprosa, som liksom prövar sig fram till en term under det att ett stort antal av de successiva förslagen bibehålls. Det fanns vid denna tid knappast några skrivregler eller ens ett användbart svenskt skriftspråk utanför bibeln och statskansliernas tunga skriftliga ceremoniel. Roberg var en veritabel pennfäktare och en avantgardist även i sitt språk! Hans texter använder alla stilarter samtidigt och skriften skiftar på ett förbryllande sätt mellan stora och små bokstäver, mellan olika typstorlekar och skiljetecken, kompletterade med en hel flora av anvisnings- och korrekturliknande tec-

ken, använda som ett slags scen- och läsanvisningar. Dessutom praktiserade han en ytterst säregen, växlande stavning — kanske en motsvarighet till hans besynnerliga vana i de handskrivna koncepten att på samma sida växla mellan fullständigt olika handstilar . . .

I sitt skriftarbete översatte Roberg uttryckligen människokroppen till en verbal kropp, som också är påtagligt typografisk. Se till exempel när han kärleksfullt beskriver busken av hår som växer på venusberget:

Hvad
Hårvåchit år. LUDDE. SMEEK-RAGGE.
MONS VENERIS, VENE-KULLE.

Han lyckades förbinda och förena kroppens anatomi med ett levande språk — väl också hjälpt av det förfrämligande som tidsavståndet till en modern läsare skapar. Och inga ordlösa, vita fläckar lämnades på den kroppsliga kartan: Roberg diktade vid behov deras rätta namn!

Som källor har jag, förutom Robergs egna skrifter, använt mig av Åke Dintler, *Lars Roberg. Akademiska sjukhusets grundare* (Uppsala 1958); "Lars Roberg, resa till Väddö 1712" (*Lychnos* 1950/51, utg. av Åke Dintler); "Lars Robergs Lijkrevningstavor" I—II (*Nordisk boktryckarekonst* 1929—30) m.m. En kortfattad medicinsk genomgång av Robergs bok har gjorts av Sven Carlsöö, "Den första anatomiska läroboken på svenska" (*Nordisk medicinhistorisk årsbok* 1990).

Torsten Weimarck, f. 1943, är fil. dr och högscolektor i konstvetenskap i Lund. Han har givit ut *Den normala kroppen: några förvandlingar i bildkonsten av ett anatomiskt motiv* (1989) och utkommer i år med boken *Nya borddansen: en essä om det bildskapande bordet*.